

- GARCÍA, Ofelia: «Obituary: Joshua A. Fishman (18 July 1926 - 1 March 2015)». *The LINGUIST List*, 2 març 2015. <http://linguistlist.org/issues/26/26-1159.html>.
- SPOLSKY, Bernard (1999): Fishman, Joshua A. (1926—). A: SPOLSKY, B. (ed.): *Concise Encyclopedia of Educational Linguistics*. Amsterdam: Elsevier.
- SCHWEID FISHMAN, Gella (2012): Joshua A. Fishman bibliography (1949—2011), *International Journal of the Sociology of Language* 213, p. 153-248.
- «Symposium in Honor of Joshua A. Fishman's 80th Birthday», 2006. <http://ccat.sas.upenn.edu/plc/clpp/fishman80/>.
- Wikipedia (2015) «Joshua Fishman». *Wikipedia, the Free Encyclopedia*, 16 juliol 2015. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Joshua_Fishman&oldid=671738094.
- ZUCKERMANN, Ghil'ad (2012): «Introduction to the Joshua A. Fishman comprehensive bibliography», *International Journal of the Sociology of Language*, p. 149-152.

JOAQUIM MOLAS I BATLLORI
(Barcelona, 1930-2015)

Joaquim Molas Batllori (Barcelona, 5 de setembre de 1930 — 16 de març de 2015) va néixer en el si d'una família que comptava amb un capital cultural ben considerable. L'avi patern, Isidre Molas i Bergés, un artesà especialitzat en la realització de vitralls, havia tingut unes fermes inquietuds musicals i literàries —proses, versos, una dotzena de peces teatrals— i, alhora, també unes fortes conviccions polítiques de caràcter catalanista, republicà i cooperativista.¹ El pare, Isidre Molas i Font² (1899-1969), fou un músic professional, autor de nombroses composicions, director de diferents orfeons i orquestres, president els anys trenta de la Federació de Sindicats de Músics de Catalunya. Ambdós, l'avi i el pare, connectaven plenament amb les propostes artístiques de matriu modernista i amb aquell catalanisme cultural i cívic, d'orientació social progressista, que s'havien anat consolidant a partir de la darrera dècada del segle XIX. Pel fet de ser membre d'una família amb un bon nivell de culturització, Joaquim Molas va tenir a la pròpia llar uns recursos formatius —llibres, revistes, imaginari cultural familiar— que li permeteren una instrucció inicial ben notable —a la vegada culta i popular (Verdaguer, Maragall, Gaudí, els cuplets)— i del tot catalana. En acabar-se la guerra, viscuda amb trasbalsos constants —l'absència del pare, que es trobava a Mallorca perquè la insurrecció del 19 de juliol el va agafar actuant amb la seva orquestra a l'Hotel Formentor, els bombardejos, la mort d'un germà, l'escassetesa constant dels productes bàsics—, Molas i la seva mare, modista de professió, varen anar a Mallorca a reunir-se amb el pare i marit que hi continuava treballant. Hi varen residir aproximadament un any i mig (del març a l'octubre de 1939 i del desembre de 1939 a l'agost de 1940).

Novament establert a Barcelona, els anys quaranta va cursar el batxillerat a l'Institut Balmes. Hi va tenir tres professors que el mateix Molas en alguna ocasió va qualificar d'excepcionals: Santiago Olives i Canal, de grec, Joaquim Carreras i Artau, de filosofia, i Guillem Díaz-Plaja, de literatura. Entre el 1948 i el 1953 va estudiar Filologia Romànica a la Universitat de Barcelona. En aquell context acadèmic globalment repressiu i mediocre va tenir l'oportunitat d'aprofitar-se del mestratge de Martí de Riquer, Antoni M. Badia i Margarit i Antoni Vilanova. I amb l'assistència als cursos clandestins promoguts pels Estudis Universitaris Catalans va poder rebre les lliçons de

1. Joaquim Molas va dedicar-li el seu darrer llibre: *Emili Molas i Bergés, 1870-1918* (2014). Vic: Om serveis editorials, 79 p.

2. Vegeu l'article «Apunt sobre Isidre Molas i Font amb motiu del centenari» (*Serra d'Or*, 480, desembre 1999, p. 41-47), escrit pel mateix Joaquim Molas.

Jordi Rubió i Balaguer. Aquells anys també va tenir una relació directa amb Jaume Vicens Vives, el qual el va incorporar (1953), juntament amb Antoni Comas, a la redacció de la revista bibliogràfica *Índice histórico español*. Hi va tenir l'oportunitat de relacionar-se, entre altres, amb David Romano, Joan Mercader, Joan Reglà, Jordi Nadal i Manuel Riu. Estant a la universitat, va participar en la creació de *Curial* (1949-1950), una revista literària clandestina i ciclostilada, al costat d'Antoni Comas, Albert Manent, Joan Ferran Cabestany i Miquel Porter. La policia, però, els va identificar i, com a conseqüència, foren multats i la publicació va ser prohibida. La formació acadèmica del Molas tot just acabat de llicenciar era de caràcter filològic i historicista, molt determinada pels seus mestres Riquer, Rubió i Casacuberta. Tot feia preveure que s'orientaria cap al medievalisme i la romanística. Així ho permeten deduir la majoria dels seus primers articles de maduresa (1955), la tesi doctoral sobre el poeta Lluís Icart (xiv-xv), presentada el 1958, i els volums *Literatura catalana antiga. I. El segle XIII* (1961) i *Literatura catalana antiga. III. El segle XV (Primera part)* (1963). Tanmateix, el Molas dels anys cinquanta també va entrar en contacte amb alguns dels grans escriptors catalans de l'època: Carles Riba, Josep Vicenç Foix, Marià Manent, Salvador Espriu i Joan Oliver 'Pere Quart'. Les llargues converses que va tenir amb cada un d'ells li permeteren conèixer de primera mà com eren aquells creadors —el caràcter, la formació, l'auto-exigència, la relació amb la realitat— que eren capaços d'assolir l'excel·lència. També el proveïren d'informacions abundoses sobre el món literari català d'abans de 1936. Joan Oliver, amb qui va coincidir a l'editorial Montaner i Simon treballant en l'adaptació a l'espanyol del diccionari Bompiani —igualment hi va trobar Riquer, José Maria Valverde, Comas, Sergi Beser, Francesc Noy o Joaquim Marco—, li va parlar dels conflictes ideològics i polítics que s'havien produït els anys republicans i durant la Guerra Civil, i, així mateix, li va transmetre el relat de l'experiència de l'exili. Carles Riba li va ensenyar a valorar el text en ell mateix i li va donar els instruments per a la seva anàlisi i la seva comprensió com a objecte verbal dotat d'un sentit propi i complet. Va ser aquells mateixos anys quan va conèixer l'obra de Dámaso Alonso, especialment *Poesía española. Ensayo de métodos y límites estilísticos* (1950). En els treballs de Molas l'historicisme positivista va començar a coexistir amb plantejaments propis de l'estilística. A més, a mesura que va anar avançant la dècada, seguint les petjades de Rubió i Balaguer i Vicens Vives progressivament es va anar interessant pels segles XIX i XX. Els autors contemporanis ja començaren a ser objecte del seu interès preferent (ressenyes de Foix i Manent, d'Horta i Perucho, articles sobre Oliver, Riba i Rosselló-Pòrcel). Aquesta transformació va produir-se els quatre cursos (1955-1959) que va ser professor de la Universitat de Barcelona, amb un contracte d'ajudant o d'encarregat de curs. Del 1959 al 1961, per mediació de Ramon Aramon, a qui havia conegut a la Societat Catalana d'Estudis Històrics, Molas va ser lector a la Universitat de Liverpool. Fou una experiència formativa molt transcendent. Va tenir l'oportunitat de conèixer a fons la crítica marxista. Abans, a Barcelona, ja havia tingut un primer contacte amb l'obra de Karl Marx i ja havia publicat l'estudi «Rosselló-Pòrcel, avui» (1959), on explícitament defugia l'esteticisme i el culturalisme del postsimbolisme i optava «per una nova literatura [que] comença on comença l'home i on acaba l'home». A Liverpool va llegir diferents títols de Raymond Williams, György Lukács, Lucien Goldmann i Antonio Gramsci. Més endavant hi afegiria l'orientació sociològica d'Arnold Hauser. També hi va poder veure la representació de *L'òpera de tres rals*, de Brecht, feta pel Piccolo Teatro di Milano, o llegir les primeres obres d'Harold Pinter.

Retornat de Liverpool, Molas va tenir una dedicació professional doble, certament en una situació precària. D'una banda, va ser professor als Estudis Universitaris Catalans (1961-1972) —alguns dels seus deixebles acabarien essent gent molt rellevant (Josep Massot i Muntaner, Joan Lluís Marfany, Josep M. Benet i Jornet, Manuel Forba, Antoni-Lluc Ferrer, Jordi Castellanos, Xavier Fàbregas, Antoni Serrà-Campins, Rosa Cabré, Joan Alegret, Montserrat Roig...)— i, de l'altra, va dedicar-se a tasques editorials, relacionades amb la tot just llavors creada Edicions 62. Final-

ment, l'any 1969 va convertir-se en professor de literatura catalana a la Universitat Autònoma de Barcelona, i ben aviat n'esdevingué catedràtic (1971-1981). En el context d'un moment fundacional de la cultura catalana, la dècada dels seixanta, Molas va ser una peça decisiva per a la creació d'infraestructures editorials i bibliogràfiques i per a impulsar una literatura catalana més moderna, més oberta i més homologable a la del nostre entorn europeu. En paral·lel a la progressiva politització de la societat catalana, des d'una perspectiva obertament antifranquista, i coincidint amb l'expansió del fenomen de la nova cançó i amb l'aparició de sectors universitaris i obrers organitzats que reclamaven de la literatura sobretot una funció crítica, la cultura catalana en la seva globalitat, i la literatura en particular, varen impulsar una ofensiva que tenia l'objectiu d'assolir una situació de màxima normalitat possible en el marc d'un sistema polític que continuava essent dictatorial. El Molas dels anys seixanta, des d'una ideologia esquerrana i catalanista, s'involucra en activitats directament polítiques, generalment sempre relacionades amb la cultura: l'any 1966, per exemple, va participar a les reunions clandestines que es feren a l'Ametlla del Vallès (Josep Benet en fou el promotor) per a parlar de «La cultura catalana: de la supervivència al redreçament», i també a la Caputxinada (1966), o sigui, a l'assemblea constituent del Sindicat Democràtic d'Estudiants de la UB, per la qual cosa durant deu anys no va poder disposar de passaport. A més a més, va impartir un gran nombre de conferències, majoritàriament sobre la literatura catalana de postguerra, amb uns evidents objectius de fomentar entre els ciutadans una consciència política crítica... Al llarg de la dècada, Molas promou el realisme històric,³ amb la convicció que en aquelles circumstàncies polítiques la literatura també havia d'estar al servei de la lluita antifranquista. A més de nombrosos pròlegs i articles (Salvat-Papasseit, Espriu, Alpera, Pere Quart...), va publicar, juntament amb Josep M. Castellet, l'extens estudi que encapçala *Poesia catalana del segle xx* (1963), el pròleg al recull de tot el *Teatre* (1965) de Baltasar Porcel i el llibre *La literatura catalana de postguerra* (1966). Tot i això, malgrat la seva militància activa en el realisme històric, amb l'estudi «El mite de Bearn en l'obra de Villalonga» (1966) Molas va saber prescindir dels mètodes crítics apriorístics i va ser capaç d'immergir-se plenament en la novel·la villalonguiana sense cotilles doctrinàries, amb l'únic objectiu d'entendre i d'explicar tot el seu sentit. Els anys seixanta, i des de la plataforma d'Edicions 62, Molas va contribuir decisivament a construir un sistema literari català que aspirava a ser nacional, complet, exigent i divers. Així, amb els cent títols de la col·lecció «Antologia Catalana» (1965-1984) va voler posar en valor el patrimoni literari històric rescatant nombroses obres que la tradició noucentista havia deixat de banda. Amb la col·lecció «Clàssics Catalans del Segle xx», començada l'any 1965, va pretendre prestigiar socialment la literatura catalana contemporània posant a l'abast del públic l'obra d'un nombre considerable de grans autors vius (Foix, Espriu, Villalonga, Fuster...). O, en el cas de Ribà, tot just acabats de morir. Amb el projecte del *Diccionari de la literatura catalana* (1979) —el va dirigir del 1965 al 1971, després se'n va fer càrrec Josep Massot i Muntaner—, va voler crear un instrument de consulta rigorós i ampli de tot el patrimoni

3. A les «Observacions prèvies» amb què va encapçalar el primer volum de la seva *Obra crítica* (Edicions 62, 1995) va explicitar ben clarament el significat del moviment: «Virtuts: (1) va formar part d'un vast projecte politico-cultural, que, probablement, és l'únic plantejat en termes globals des del dissenyat per la tropa noucentista; aquest projecte (2) va intentar fer el salt des d'una posició de replegament defensiu i tancat, produït pel resultat de la guerra civil espanyola, a una altra que (3) pretenia de recuperar alguns corrents subterranis, o no, que les circumstàncies culturals o ideològiques havien enterrat (en determinats casos, com el del Modernisme, potser el més emblemàtic, en perfecta sincronia amb la recuperació realitzada, per exemple, a la Gran Bretanya); (4) posar-se al dia amb la incorporació ràpida i organitzada dels nous models, que, els anys 30, però sobretot a partir del 45, havien capgirat totes les expectatives de la literatura europea i americana (*public poetry* britànica, teatre èpic de Brecht, pensament de Sartre, Gramsci i Lukács, novel·la de la generació perduda, neorealisme italià, *nouveau roman*, etc.); (5) donar resposta a dos dels grans debats sobre art dels anys 20-30: la tensió entre la realitat percebuda pels sentits o captada per l'ull de la càmera i la realitat interior i, per altra banda, les relacions entre l'art i la política i, més exactament, la revolució».

literari català. Amb la publicació de les antologies *Poesia catalana romàntica* (1965), *Poesia catalana de la Restauració* (1966) i *Poesia catalana neoclàssica i preromàntica* (1968), va substituir els conceptes particularistes de periodització que fins llavors havien estat habituals a la literatura catalana —Decadència, Renaixença— per uns altres d'homologació europea. A més, en els pròlegs de cada una de les antologies va traçar uns panorames historioliteraris amb l'objectiu que els estudis monogràfics que en el futur s'anessin fent tinguessin la possibilitat de ser integrats en un context general ben perfilat, encara que de manera provisional. En realitat, Molas estava duent a terme un replantejament a fons dels estudis sobre el segle XIX. La seva voluntat de construir una tradició literària catalana que abastés tots els registres el va dur a publicar, amb els pseudònims Stephen Cartwright i Emili Sagués, les antologies *Poesia catalana de la guerra d'Espanya (1936-1939)* (1969) i *Antologia de la poesia patriòtica catalana* (1976), difoses per les Edicions Catalanes de París. I el seu afany de sistematització i de jerarquització de la tradició literària també és el fet que explica que preparés els dos volums de l'*Antologia de contes catalans* (1982). O els llibres, en aquest cas pensats per al gran públic, *Viatge poètic per Catalunya* (1982) i *Paisatges de Catalunya* (1990).

Entre el 1968 i el 1970 Molas va ser col·laborador habitual de *Serra d'Or*. Hi va publicar uns articles breus que en conjunt són una anàlisi molt innovadora de la cultura catalana d'aquell moment històric, una cultura molt mediatitzada per un triple condicionament: la anormalitat social i política que li imposava el règim franquista, l'existència d'un gruix molt considerable de la població del propi país que la ignorava i, finalment, la implantació galopant que s'estava produint de la cultura de masses pròpia de les societats tecnològicament avançades. És en aquest marc on Molas hi integra les seves reflexions sobre la cultura catalana, tant des d'una perspectiva de diagnòstic crític com amb propostes que aspiraven a corregir i millorar la situació. En tots els casos, hi havia l'objectiu d'aconseguir que la cultura catalana fos objecte d'un nivell d'institucionalització, de nacionalització i de modernització semblant al que tenien les cultures capdavanteres de l'occident europeu. Aquests escrits foren recopilats a *Una cultura en crisi. Notes d'aproximació* (1971).

Els anys setanta hi ha un canvi de prioritats en la vida professional de Molas. En començar a exercir de professor a la Universitat Autònoma de Barcelona, el curs 1969-70, es troba que per explicar la literatura catalana dels segles XIX i XX disposa d'una bibliografia ben escassa. Ell mateix en nombroses ocasions va comentar que va haver de treballar a fons, de fer moltes recerques a partir freqüentment quasi del no-res, de revisar les valoracions establertes, de formular noves interpretacions i noves perioditzacions, de posar en valor autors i gèneres fins aleshores menystinguts. Tant per la crisi ideològica que va tenir l'any 1968 —pèrdua de confiança en el model polític de fonamentació marxista, a causa de la invasió russa de Txecoslovàquia— com per la seva dedicació intensiva a la docència universitària, el Molas dels anys setanta va optar per un nou plantejament metodològic, sobretot basat en dos principis: cal que s'afronti la lectura de cada obra amb el mètode crític que en cada cas pugui ser més adient; i els diferents mètodes han de ser considerats complementaris i no excloents. Com a professor, defuig l'historicisme dur i fomenta el contacte directe i participatiu dels seus alumnes amb el màxim nombre de llibres i de textos. Al llarg de la dècada, a més de ser l'autor de l'article «El Modernisme i les seves tensions» (1970), que va capgirar la interpretació d'aquest moviment, Molas va publicar els seus primers estudis sobre les avantguardes —«La literatura catalana y los movimientos de vanguardia» (1970), «Salvador Dalí, entre el Surrealismo y el marxismo» (1974), «Joan Salvat-Papasseit, teórico de la vanguardia española» (1974) i «J. V. Foix i l'Avantguarda» (1979)—; i va dedicar pròlegs i articles a diferents escriptors (Joan Fuster, Gabriel Ferrater, Josep M. Castellet, Ausiàs March), i també a uns quants de la generació dels setanta (Josep M. Benet i Jornet, Terenci Moix, Pere Gimferrer, Montserrat Roig). L'any 1975 va publicar el volum *Lectures crítiques*, un aplec de treballs que havia anat publicant els anys anteriors. Hi trobam un predomini d'autors i de temes que corresponen als segles XIX i XX.

Més enllà de la seva dedicació professional a la docència, Molas aquesta dècada va continuar participant activament i des d'una posició de lideratge en la construcció d'un sistema literari català normalitzat, modern i autoexigent. Fou un dels fundadors, i el primer director, de la revista *Els Marges* (1974), juntament amb Josep M. Benet i Jornet, Jordi Castellanos, Josep Murgades i Enric Sullà. Va concebre i participar en l'operació editorial de gran volada que va ser la col·lecció de cent vint-i-cinc títols «Les Millors Obres de la Literatura Catalana» (1978-1983 i 1994-1996), amb la qual Edicions 62, amb el suport econòmic de la Caixa, i mitjançant tiratges elevats, va posar a l'abast del gran públic —incloent-hi ja l'escolar— una gran part del millor patrimoni literari català.

Els anys vuitanta hi va haver una novetat en la vida acadèmica de Molas. A partir del curs 1982-83 va exercir la docència a la Universitat de Barcelona. Hi va estar fins a la jubilació (2000), i va impartir la seva darrera classe el 18 de desembre. Els tres cursos següents en va ser catedràtic emèrit. Al llarg de la dècada, molt centrada en les activitats de recerca, va publicar nombrosos estudis que sobretot se situaven en un dels quatre àmbits temàtics següents: a) Jacint Verdaguer, la Renaixença i la poesia del segle XIX; b) l'avantguarda —la catalana i la universal—; c) la historiografia literària catalana; i d) les manifestacions de la literatura popular urbana del segle XIX i del primer terç del XX. En cada un dels quatre àmbits va fer aportacions molt valuoses. Cal assenyalar especialment el llibre *La literatura catalana d'avantguarda, 1916-1938* (1983). Tanmateix, la tasca de més rellevància i de més transcendència va ser la direcció i la coordinació dels cinc volums (1986-1988), corresponents als segles XIX i XX, de la *Història de la literatura catalana*, donant continuïtat als que abans ja havien elaborat Martí de Riquer i Antoni Comas. Molas va renunciar a fer una història d'autoria exclusivament personal i va optar per una juxtaposició de monografies que ell mateix va encarregar a especialistes ja consolidats o, en la majoria dels casos, a joves llicenciats que ell mateix havia contribuït a formar. Per a molts dels redactors intervenir en l'elaboració d'aquesta monumental i importantíssima història de la literatura va ser el seu bateig de foc, del qual, sota la tutela de Molas, en sortiren amb un notable nivell de maduresa investigadora i d'especialització, la qual amb posterioritat els va permetre continuar fent altres treballs rellevants. Un dels valors d'aquesta obra és que permet visualitzar l'existència d'un planter ben nombros i competent d'estudiosos de la literatura catalana. És una prova de l'eficàcia del doble magisteri exercit per Molas, l'acadèmic, a les aules i en la direcció de les tesis doctorals, i el derivat de la dedicació a les tasques editorials. Als cinc volums de la *Història de la literatura catalana*, Molas hi va fer les aportacions personals següents: «Jacint Verdaguer», «La crisi de la poesia: el Romanticisme», «La nova literatura popular: tradició i modernitat», conjuntament amb Josep Massot i Muntaner i Xavier Fàbregas, «Els moviments d'avantguarda: Joan Salvat-Papasseit» i «La literatura popular i de consum», en col·laboració amb Enric Gallén. En total són dues-centes setanta-cinc pàgines.

Els anys vuitanta Molas també va implicar-se molt activament en el procés d'institucionalització de l'estudi de la literatura catalana al batxillerat, propiciat pel decret d'ensenyament del català (1978) i pel traspàs de la gestió de l'educació a la tot just reinstaurada Generalitat. Va participar en la fixació dels continguts del currículum, va ser coordinador de les proves d'accés a la universitat (PAAU) i fou un dels integrants de la comissió que en va establir les lectures recomanades. Així mateix, també es va involucrar en el debat sobre les polítiques que convenia impulsar en el moment inicial de la institucionalització cultural. En el marc del cicle «Reflexions crítiques sobre la cultura catalana» (1982), promogut pel conseller Max Cahner, va impartir la conferència «La cultura catalana i la seva estratificació», amb una part d'anàlisi de la situació, gens complaent, i una altra que era explícitament i detalladament programàtica. Del text sobretot hi va haver una frase que va aconseguir una gran ressonància: «La cultura catalana d'avui és un gran cap sense cos. O, almenys, un gran cap amb un cos miserable i raquític.» També va intervenir en la gestió d'una institució cultural: fou el director (1982-1983) de l'Escola Universitària Jordi Rubió i Balaguer de Biblioteconomia i Documentació.

La intervenció de Molas en projectes editorials destinats a normalitzar la lectura en català va continuar la dècada dels vuitanta. Així, va impulsar i dirigir la col·lecció d'Edicions 62 «Les Mil·lors Obres de la Literatura Universal» (1981-1982), amb una segona sèrie específica d'obres del segle xx (1986-1999), ambdues de cinquanta volums. En aquest cas l'objectiu era fer possible que els ciutadans catalans poguessin accedir al millor patrimoni literari universal en la seva llengua pròpia.

Des de l'inici de la dècada de 1990, l'activitat de Molas va centrar-se en la docència i en la realització de treballs propis de la recerca universitària. En aquells moments va interioritzar un sentiment de decepció davant la situació política i cultural, tant de l'estatal com de la catalana, sobretot perquè va tenir la percepció que la cultura escrita no acabava de ser capaç d'aconseguir la centralitat, la rellevància i la influència que ell, a l'inici dels postfranquisme, havia previst que arribaria a tenir, equivalent almenys a les posicions que havia assolit els anys de la Generalitat republicana. Va ser els noranta quan va fer la recopilació d'una gran part dels treballs que fins aleshores havia donat a conèixer de manera dispersa. Es tracta dels dos volums de la seva *Obra crítica*, apareguts a la col·lecció «Clàssics Catalans del Segle xx» d'Edicions 62. *L'Obra crítica 1* (1995) s'estructura en dues grans parts: «Materials i propostes» i «Usos de la realitat». La primera inclou un llibre —*La literatura de postguerra*— i nombrosos textos de la dècada dels seixanta, adscrits ideològicament i metodològicament al realisme històric. La segona és formada per onze estudis sobre diferents autors del XIX i del XX (Aribau, Verdaguier, Riba, Salvat-Papasseit, Pla, Villalonga, Foix i Dalí). El centenar llarg de textos, escrits entre 1962 i 1997, que formen *L'Obra crítica 2* (1999) es caracteritzen per la seva varietat de registres, de temes i d'autors, en un arc temporal que va de l'edat mitjana fins a les acaballes del segle xx. Segons el mateix Molas, «són una mostra de la meua dedicació a la literatura en viu, vull dir: de l'obligació de seguir sobre la marxa i a pit descobert el magma canviant de l'actualitat». En aquest cas no hi havia cap afany de propugnar un mètode o un programa, sinó l'intent «no sé si dir com Riba, de descobrir els propòsits de l'obra i de buscar, per a ells, el mètode més adequat».

A partir dels anys noranta i fins a la seva mort, Molas va continuar publicant nombrosos articles, pròlegs i llibres, especialment en els quatre àmbits de recerca que una dècada abans ja havia fixat com a preferents: Verdaguier i el segle XIX, les avantguardes, la historiografia i la cultura popular contemporània. Així, i centrant-nos exclusivament en els llibres, va tenir cura, juntament amb Isidor Cònsul, de l'edició de *Totes les obres* (2002-2006) de Jacint Verdaguier i va concentrar en el volum *Llegir Verdaguier* (2014) una vintena dels treballs que havia dedicat al poeta de Folgueroles d'ençà de mitjan anys vuitanta. Sobre l'avantguarda, va treure *Manifestos d'avantguarda. Antologia* (2003) i *La crisi de la paraula. Antologia de la poesia visual* (2003), amb Enric Bou, i va editar, amb Tilbert D. Stegman i Pilar Garcia-Sedas, *Les avantguardes literàries a Catalunya. Bibliografia i antologia crítica* (2005). Amb una intenció evident d'ordenar i de tancar el cicle de la seva activitat investigadora, l'any 2010 va reunir en dos nous volums una altra bona part de la seva producció —pròlegs, articles, conferències— apareguda a publicacions ben diverses: *Sobre la construcció de la literatura catalana i altres assaigs* —una part important és dedicada a l'anàlisi del procés de construcció historiogràfica de la literatura catalana— i *Aproximació a la literatura catalana del segle xx*. Amb anterioritat, havia donat a conèixer *Fragments de memòria* (1997), unes proses memorialístiques de gran qualitat literària i de gran interès documental. Pocs mesos abans de morir, encara va oferir una nova contribució: la monografia dedicada a *Emili Molas i Bergés, 1870-1918* (2014), el seu avi. Va ser amb l'obsequi d'un exemplar d'aquesta obra com va acomiadar-se d'un gran nombre dels seus amics, deixebles i admiradors. I pòstumament ha aparegut *Diàleg epistolar il·lustrat (1959-1982)* (2015), un aplec de la correspondència entre Joan Oliver i el mateix Molas.

Un personatge que va fer una obra crítica i d'historiador tan rellevant i tan influent, que va

contribuir de manera decisiva a pensar i a executar un projecte de sistema literari i cultural català modern i complet, que va formar tants de quadres acadèmics i professionals per a les tasques de recerca i de docència de la literatura catalana a la universitat i a l'ensenyament secundari, que va estar implicat en tantes iniciatives culturals fecundes, un personatge d'aquestes característiques a la força va haver d'estar involucrat directament en les activitats de nombroses entitats i va haver de ser objecte d'un gran nombre de premis i de reconeixements. En el primer capítol, Molas va ser membre del consell de redacció de les revistes *Serra d'Or* (1965-1977), *Recerques* (1970-1987) i *Anuari Verdaguer* (1986-2015). També va intervenir en les abans ja esmentades *Curial* i *Els Marges*. Va dirigir diferents col·leccions: «Antologia Catalana», «Clàssics Catalans del segle XX», «Les Millors Obres de la Literatura Catalana» (MOLC), «Les Millors Obres de la Literatura Universal» (MOLU), «L'Alzina» (1984-1992, 28 volums)... Va pertànyer a la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans (a partir de 1978) i a l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona (des de 1987). Fou uns dels creadors de la Societat Verdaguer (1986) i de la Fundació Mercè Rodoreda (1991), i un impulsor molt actiu de les seves activitats. Amb l'autora de *La plaça del Diamant*, Molas hi havia tingut una bona amistat a partir de mitjan seixanta, fonamentada en una relació de gran confiança personal i literària. També va ser membre dels patronats de la Fundació Casa-Museu Llorenç Villalonga (Mallorca, 1999) i de l'Institut Ramon Llull (2002). A més, va participar com a comissari en una sèrie d'exposicions de gran envergadura destinades a la difusió del patrimoni literari i artístic català al gran públic: «Cien años de cultura catalana» (Madrid, 1980), «Les Avantguardes a Catalunya. 1906-1939» (Barcelona, 1992), amb J. Corredor Matheos i D. Giralt Miracle, i «Mercè Rodoreda, la poètica de la memòria» (Madrid, 2002), amb Carme Arnau i Marta Nadal.

En el capítol dels premis i dels reconeixements la relació és igualment molt extensa: va guanyar el premi Crítica Serra d'Or en quatre ocasions (1983, 1984, 1995 i 1999), la Lletra d'Or (1996), el de prosa de no ficció concedit per la Institució de les Lletres Catalanes (1998), el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes (1998), la Creu de Sant Jordi (1999), la distinció com a soci d'honor de l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana (2000), la Medalla Narcís Monturiol al mèrit científic (2000), la Medalla del Mèrit Cultural de l'Ajuntament de Barcelona (2002), la Medalla d'Or de la Generalitat de Catalunya (2003) i el Doctorat Honoris Causa per la Universitat de Lleida (2006). També cal considerar com un apartat del capítol dels reconeixements els diferents llibres que li varen ser dedicats: *A Joaquim Molas* (1996) —evocacions de la seva persona i obra fetes per persones que el varen conèixer a fons—, *Professor Joaquim Molas. Memòria, escriptura i història* (2003) —una miscel·lània de temes i d'autors diversos, amb una part final que és la seva bibliografia completa, prop de quatre-centes entrades, elaborada per Maria Capdevila Font, la muller del mateix Molas— i els quatre volums (2008-2010) de la miscel·lània *Estudis de llengua i literatura catalanes*.

Joaquim Molas va morir el dilluns 16 de març, a darrera hora de la tarda, al seu domicili del carrer de Provença, a causa del càncer de pulmó que va patir els darrers anys. Les setmanes abans, amb una salut de cada vegada més precària, va continuar tenint contactes, des de casa seva, amb nombroses persones del món literari. El 12 de febrer encara havia reunit al seu domicili la comissió tècnica de la Fundació Mercè Rodoreda. La cerimònia de comiat del Doctor Molas va ser al tanatori de les Corts el dimecres dia divuit, a la tarda. Entre els nombrosos assistents hi va haver molts d'aquells que n'havien estat deixebles i el consideraven el seu mestre. També escriptors, periodistes, professors d'universitat, polítics, gestors culturals... Hi hagué intervencions que glossaren la seva figura: la del seu germà Isidre, del nebot Oriol Molas, de l'historiador Josep Fontana i de l'historiador de la literatura Manuel Jorba, del dramaturg Josep M. Benet i Jornet i del seu metge personal, l'escriptor Ramon Gomis.

En ocasió de la seva mort, els mitjans de comunicació, sobretot els de Barcelona, varen dedicar un nombre ben considerable d'articles i reportatges al Doctor Molas. Els qualificatius que més

li varen atribuir varen ser els d'arquitecte i constructor de gran part del sistema literari català dels darrers cinquanta anys, i el d'haver estat el sistematitzador del seu cànon. Realment els fets objectius demostren l'encert d'aquest judici. Tot i això, cal considerar que per damunt tot Molas ha de ser vist i valorat com un historiador i un crític molt rellevant de la literatura catalana, especialment de la dels segles XIX i XX. I també com un magnífic escriptor, amb una prosa molt característica: sintètica i precisa, densa, molt segmentada per l'ús abundants de punts i de comes. Tanmateix, hi ha una decisió dels darrers anys de la seva vida que demostra que dins el seu pensament sempre hi va haver l'objectiu de contribuir a la creació d'infraestructures culturals poderoses que garantisser la conservació i l'estudi del patrimoni literari català. Aquesta convicció és la que explica el fet del seu llegat a la Biblioteca-Museu Víctor Balaguer de Vilanova i la Geltrú, amb tot el riquíssim fons bibliogràfic i documental, que conservava al pis de Barcelona o a la casa de Sant Feliu de Guíxols: vint-i-dos mil volums, cent quaranta títols de revistes (noranta de completes), el seu arxiu personal (manuscrits, cartes, materials de treball, escrits propis inèdits), la biblioteca familiar que havien format el seu avi i el seu pare. Amb la donació de Molas, el centre de Vilanova es converteix en una gran infraestructura bibliogràfica i documental de caràcter nacional per al conjunt dels estudiosos de la literatura catalana. A més, amb la creació consegüent de l'Aula Joaquim Molas, la Biblioteca-Museu Víctor Balaguer ha creat un instrument que, a més de retre un homenatge permanent al seu titular, donarà continuïtat als processos de reflexió i de debat sobre el fet literari i cultural català que el Doctor Molas va fomentar i practicar amb tanta d'insistència al llarg de tota la seva vida.

Damià PONS
Universitat de les Illes Balears

ERNEST CARRATALÀ GARCIA
(1918-2015)

1. La nit del 4 de maig de 2015 l'Ernest va finir a Barcelona a l'edat de 96 anys i mig. Nascut a Madrid el 22 d'octubre de 1918, va recórrer gairebé tot aquest període vital disposant, entre altres qualitats, d'una capacitat mental que li permetia no sols memoritzar qualsevol detall remot o recent sinó també seguir raonant i mostrant creativitat, criticisme i humor. De fet, se li va enfonsar la vida només els últims dos mesos.

Darrerament s'havia acabat convertint en un referent mediàtic a partir de la publicació el 2007 d'una biografia, *Memorias de un piojo republicano* (amb l'afegit *del 36*, a la segona edició de 2009), que conté un seguit llarguíssim no només d'experiències, sinó d'orientacions vitals —copernicanes, com deia ell mateix— tan i tan variades entre tràgiques, esborronadores, intenses i creatives que a vegades (quasi) semblen fins i tot contradictòries, com l'argument desorbitat d'una pel·lícula de ficció. Tot i tenir en compte la diversitat de factors que concorren en aquest amplíssim marc, per raons d'adequació la meua nota es limitarà a seleccionar diverses experiències acadèmiques considerades des d'una perspectiva personal, curricular o fins i tot anecdòtica, no sempre fàcils de diversificar.

2. Pel que fa als aspectes personals, no es pot passar per alt la seva figura dels últims vint-i-tants anys, calba però de llarga cabellera i amb abundant barba també blanca, i una estampa ben plantada com la d'un mentor socràtic tan especial que el feia memorable per no dir inconfusible, sobretot tenint en compte la fila usual del professorat més recent. No només pels carrers de Barcelona el reconeixien alumnes per antics que fossin, sinó que fins i tot ell mateix conta que un el va saludar mentre passejava per Bombai.